Я розплющую очи й бачу: дружина заснула… Як і завжди, прилігши на часинку одпочити, так, нероздягнена, в непосланім ліжкові й заснула. В головах на столику скромно, як дівчинка, горить лямпа…

Тоді я обережно-обережно встаю і навшпиньки переходжу кімнату: треба взяти лямпу, поставити на стіл, але ні в якім разі щоб не збудити дружини…

Лямпа на столі… Нечутно роблю я все потрібне, щоб заслонити з боків світло, дістаю з полички книжки, пера й папір – свій заповідник – і сідаю… Стиха тру чоло…

Тиша… абсолютна тиша… Глибока ніч встановила могутні, хоч нечутні двигуни тиші, і вони напружено працюють… чую, як гудуть…

Певне, за другу вже годину. Кам’яне місто мовчить як сфінкс. Навіть гудків, навіть далекого цокання підків об брук не чути.

Кімната поринула в тіні; тільки край столу – де я – німий острівець блискучого світла. Я не спішу розпочинати роботу… Запалюю цигарку й спираюсь на лікоть.

І от мої очи поволі поширюються – в золотім світлі лямпи встають і починають товпитись нечутно привиди блискучих видовиськ…

Яка розкіш! Ще недавно щось мучило мене: невиразні сумніви, хоробливі вагання. Цілий день, цілий довгий день так зване життя, як сонце в хворе око, било в мене, і було боляче, кривилась душа. Тепер – ні.

Тепер моя мисль, окрилена дерзанням, шугає туди й сюди, і – слухняні – шикуються перед нею товпища блискучих видовиськ; вона,

погордлива, мовчки дає розпорядок. І, змірявши поглядом німу закономірність рядів, мовчки розгортає над ними свій прапор…

…"І здійнялись міста і села", – урочисто шепчуть губи, – "мов повінню, мов бурею підхопило, і закрутились вони в метушливім "ісході"…

Невеличка, чітка постать великого завойовника встає перед зачарованими очима; бачу: стоїть замислений на грані своїх розрахунків і зживає останнє вагання. Враз жест… майже непомітний жест… І зрушились поля!

Ave Caesar! Привіт тобі, одинокому, серед снігів холодної Галлії, коли, мовчазний, ти подовгу сидів перед огнем убогої галльської хатини, знов і знов замисливши на полум’я: "або Цезар або ніщо?". А залізні й терплячі стояли поруч. Ти думав: "час – серйозний патрон, тут: або-або?". Коли, напруживши сталеву зморшку на чолі, ти ще раз пильно вслухавсь у ніч, де в лісах темної Барбарії легіони… Твої? Й там – сон і надія… На тебе? На Цезаря? Дитяча любов до тебе? Холодний, чи переміг ти вже їх запальною своєю сміливістю, і вони полюбили вже тебе сліпо, довірливо?.. Коли, підвівшись, ти ходив по хаті, і пухкі хутра замість тоги обкутували тебе, і перед очима, як міраж, як марево, як сяйво далеке, вставав Рим, великий і далекий, принадний, розпусний, отруйний, красивий Рим… Тоді ти тер руки і казав собі: "Щоб бути до чогось ближче, треба стати від нього далі!"

Могутня тиша… Навіть гас не сичить у дешевій моїй лямпі. Все – мов загіпнотизоване. А в моїй голові – ясність і міць; вщерть налило мене силою, що глухо бунтує. Загадково усміхаюсь: "завойовник – ще не готовий…". І сліпо працюю.

Розстилаючи пальто на постіль (долі), чую – дзенькнуло й покотилось… —?

А-а – це мій злот, один, що тільки й залишився від останнього заробітку.

І коли дістаю його, мимоволі мене тягне заглянути до шаховки – що там є на завтра?

– "Wenig", – одповідаю сам собі, оглядаючи "miserabilis": – трохи булки, трохи цукру, і зовсім трохи, елегантно трохи, масла. Це плюс злот – увесь хліб мій щоденний на завтра і тим часом і надалі, "до віку", – сміюсь я. Дружина, йдучи на посаду, не снідає.

Але зараз мені остільки гарно, як ніколи, що суворі думки якось соромляться турбувати; стелючись далі, я посвистую, легкий і безжурний, увесь захоплений тим шаленим горінням нервів, що ось чекає мене в ліжкові. Інерція недавнього піднесення тепер перейшла в екзальтацію.

І справді, скоро лягаю, скоро в ухах починаються кров’яні дзвони, а перед розплющеними в темряві очима повстають якісь червоні переблиски – мої мислі займаються білими вогниками і горять, і летять нездержні…

"Хто такий я? – сміючись, питаюся самого себе. – Я – підпільник життя… з певних причин. Так, на це є певні причини. А мої друзі і знайомі зовуть мене… чудаком на тлі енних роковин непу…"

Їм незрозумілий, дивний, чудацький видається мій modus vivendi. Я ніде не служу. Делікатно, але завжди рішуче відхиляю ріжні пропозиції про якісь там посади, що походять од друзів чи знайомих. "Тепер вже не звертаються", – з захватом констатую я, – одучив… Крім того, я не "член", не студент, не вчитель, не робітник, не селянин, не кустар… навіть не кооператор. І наївність моя в питаннях сучасного побуту часом феноменальна. Я не знаю, хто старший: завком чи парт’ячейка на

заводі; ведійська темнота огортає мене, коли почну мислити про можливі функції та істотність місцевкому…"

"Ха-ха-ха!"

Мої мислі несуться далі й далі…

"І ходжу я по місту в грубих ботинках з виглядом нужденніший за нужденного: худий, зелений, як тютюн, що палю. Як вода ходжу: часом – швидко, весело; іноді – темний та важкий. Не досипаю, не доїдаю, хоч це й непомітно мені…"

"Значить, тебе щось гризе? – любовно питається соромлива думка, – коли ти не хочеш бути ні службовцем, ні інженером, ні студентом…"

"Гризе…" – сміюсь я до неї.

"Що саме?.. І що збираєш ти в своїх шпаргалках ночами?"

"Це неважно, що збираю… Може, то конденсовані рецепти соціяльних утопій, може, я розв’язую теорему Ферма. Чи там фрагменти геніяльного твору, безумні фантазії нової релігії. Мене гризе лихоманка ентузіязму; життя інтригує безмірно, щоб помиритись на ролі інфузорії. Душить жадоба широти, я готую силу…"

"І прекрасно… ти бачиш своє призначення у вищому. Але тяжко боротись… от, дружина, мабуть, не спочуває тобі. Ти зважив?"

"Тяжко, але захватно", – говорю я з запалом… І думаю вже про дружину; але тут у думки вплітається стрічка суму.

Дійсно, тут – Ахіллесова п’ята. За всіма моїми знайомими дружина теж починає підозрювати мене, що я ледащо й фантазер. Зрозуміло!

Посада дає дружині тільки тридцять п’ять на місяць; зодягти її за модою повинен би я. Але я, запалений гарячковим фанатизмом ідеї, згоджуюсь лише на випадкову поденщину, що забезпечила б мені мінімум; час від часу дружина ще сама, шкодуючи, фінансує мене срібним дріб’язком. Але наостанку мовчазний терпець їй увірвався. Були вже сльози, докори, темпераментні сцени; тепер стали – презирство й погорда; тепер вона поводиться зі мною, як із своїм нещастям. Моє становище в кімнаті можна уявити, як обвести всю її кімнату широкою лінією, вилучивши лише незначний куточок: ото моє. Вся решта – в повній промоції дружини (вона ж платить за кімнату), і я мушу терпіти всі "прийоми", що з мовчазною метою вживаються проти мене. Наприклад, увечері дружина читає тільки в ліжкові, тому лямпу забирає собі на столик, це страшенно незручно мені. Я терплю й мовчу: тільки жаль, що мій ангел переводиться на звичайну жінку – їсть…

"Терпи й мовчи, – чути мені голос, – цим перемагає світ…"

Я згоден. Я на все згоден; світло-сизими соколами – все крутіш і вище мої думки забирають стрімчасту височінь, розгортаються знов і палахкотять білі вогні – ніч безумно грає на нервах…

Коли вранці умиваюсь, у мисці повно сонця, вода здається металевою. Примружені зайчики переливають на стіні, і через усю кімнату – широкі паси сизуватого проміння. Занадто світло, по-святковому, весело. Але, похмурий, я мовчу, і в мені тільки незрозумілість і здивування, коли намагаюсь пригадати, що було вчора. З усього того тепер лишився сам попіл, жменька сірого холодного попелу, я не розумію, що могло так пишно, захватно горіти… "Боже, які химерні…"

Дружина нервово, похапливо вбирається на посаду. Вона теж мовчить, але в цій мовчанці – напруженість; майже фізично я відчуваю від неї тиск. Мимоволі вловлюючи кожен рух дружини, суворо жду вибуху.

Нарешті…

– Ти вже, коли не хочеш служити, так хоч так… – нарешті говорить дружина тоном, що наче плівка, яка, ледве стримуючи великий внутрішній тиск, там і там коротко рветься, – хоч би роботи якої шукав. Скоро вже за кватирю платити нічим – повинен знати… – і потім: – До N би пішов, може, в нього є робота… Я думаю, це не тяжко.

N – один мій знайомий, персона ґрата, у його я зміг може б щось випросити: колись він давав заробити.

– Учора був, – хрипло відповідаю неправду. – Нема нічого.

– Подлєц! Мєрзавєц… Стидно так! – раптом вибухає дружина, і то з таким жаром, що крильця на носі їй побіліли, в очах стали пекучі, злісні сльозинки, і, зачудований, бачу – вона б знищила мене в цю мить, аби була змога.

Двері грюкають, дружина вилітає. Холодно й не поспішаючи я замикаю двері, але в думці ф’ю! – здивований посвист. "От тобі, Юрку, й бабин день…"

Дійсно, так ще не бувало; цього я не ждав – так, моя хризантемо, не можна, ні. І в мені закипає, як кров, ненависть до дружини.

– Ах ти ж, стрижена курочко! А розводу не хоч!..

Але як, утершись і причесавшись, я сідаю коло грубки й ножем починаю одколювати скалки на розпал, мої мислі потроху охолоджуються, здають назад і скоро, мов розбиті, розходяться в ріжні боки, і от уже полинули сумовитими смугами голубими…

Розвод… Але вона – моя дружина. Не вона, була б інша. Між нас снувалось щось подібне до любові. І далі думаю: в своїм капелюсі, шубці,

рукавичках, і з портфелем під рукою вона – моя дружина – інтересна: стрункa, подекуди "мініятюрна" блондинка з голубуватими очима; здається, й досі любить мене.

І ще: розвод. Але одружіння однаково не розв’язує проблеми ероса остаточно, навіщо клопіт? Це дурниці.

Промахом з мого боку було те, що я з недбальства довірився якось на жіночу витривалість, легковажно гадаючи, що моя дружина, розуміючи мене, спроможеться офірувати заради якихось фантазмів – звичайними вигодами "сьогодні". От де помилка!

Дійсно, тепер ясно мені, що дружина інакше не могла. Чи припустимо, щоб дівчина могла вмістити проблему мужності, проблему, що її задумано на всю глибінь, де всі розрахунки зведено в одно, де гру робиться на таку непевну карту, як "талан", "доля", "зоря", коли одвага згоджується вибирати між двома або-або, або, коли кожну силу ощаджується з погляду її значення для майбутнього? В умовах сучасності, в очах цинічних фігурантів сучасного паскудства – який це нонсенс!

У грубці злегка гогоче, чайник зненацька починає щось заводити…

"А ти сам віриш у зорю?"

Я хмурюся; замислюючись кудись, бачу – ниточка, чи й того тонше, майже невловиме щось – така надія в’яже мене з прийдешнім.

Смішно… сумно… Зате факти, прості, рельєфні, безцеремонні в своїй оголеності факти – як виразно, фізично лежать вони перед очима…

Я – ніщо, мрійник… бездара… Що за дурниці писав учора? Соромно перепитувати… І старець – тільки дружину зводжу. Куди піду шукати роботи? От і поснідати нема чим. Інстинктовний порух мене схоплює при

цім з місця, мерщій я заглядаю до шаховки: чи хліб хоч лишився для мене?.. Нема! Дружина забрала все. "Блокада голодом", – мимоволі кривиться усмішка.

І як сідаю і чекаю, поки закипить чай, і напружено думаю, зростає, невиразно оформлюючись, картина: сині, сизо-сині громади високо – аж до неба – купчаться десь далеко, перед них – попелясто-синя рівнина і смутні безконечні примари рухів… і на ній – я, один, маленький такий… То – життя…

За вікном – сонце аж грається. Сонце спорснуло вже з вікон моєї кімнати, і тут серйозний, синьо-сірий холодок…

"Піду до тої… сволоти", – раптом вирішую я.

Одинадцята година.

Тільки ще почавши спускатися сходами, вже чую специфічний, чимсь мені страшенно одворотний запах, і, мабуть, цей факт незмінності запаху формує в мені безнадію: навряд щоб пофортунило у N. Як і завжди! А від цього встає до N глуха ворожість і безмежне презирство.

Але сходжу. Чемно стукаю в двері.

Поки одчиняють, у голові пробігає світла паркетна кімната, тепло, від нього пилом пахне – жовтий кіт на піяніно. Душна атмосфера комфорту.

"Порадити б завести мавпу… так, мавпу цьому бурбонові", – їдко іронізує думка.

"Да! – одчиняються двері. – Прошу…"

Поки я сідаю на стільці, трохи поодаль бюра, перед яким робоче крісло мого "патрона" – сам він стоїть. Бачу – за пенсне біжать у нього якісь сторонні думки, поколовши обличчя тоненькими зморшками; він дивиться десь. Це – його манера; потім він теж сідає.

– Палити можна? – починаю я.

– А ви й досі ще… махру? – мимохіть зиркнувши на мою цигарку, зауважує N.

– Так… в цім моя привілея, поки що, звичайно. Але в тютюн я вкладаю душу справжнього курця, це його красить, – одповідаю. – У вас душно.

Дійсно, в кімнаті аж давить. Надворі в цю мить прояснюється, і на паркет падають тремтячі, світлі смуги – враження таке, ніби вже літо. Ще недавно, мабуть, прибирали – чути запах пилу, кота нема. Зиркнувши на вікно, бачу розбурхане синьо-блакитне море з бурунними, як гнівні коні білі, хмарами – мчить, але доводиться стиснути раптове хвилювання, що ладне вже знятися в мені.

– Да, – раптом закінчує свої думки й відповідає мені на зауваження N, – трохи душно. Багато палять… Гм. А от чого ви не заходили на минулім тижні? Була робота, якраз для вас (він уже знає, чого я тут), були б заробили. Тепер узяв її Р.

Патрон говорить мляво, ніби вишукуючи цю роботу десь перед своїм, од сонця скривленим, обличчям. А я, погладжуючи свою зарослу щоку і пускаючи дим убік, стежу за ним запитливим зором.

В мені вже сміх: ах, мила бестія… хоч би посоромився ти так безцеремонно вживати все того самого прийому… я й без тебе знав, що "була"… завжди "була" і завжди я запізнююсь. Ніби справді ти такий доброзичливий.

– От.

– Перепрошую, – обережно перебиваю я і враз брешу сьогодні вдруге вже, – бачте, мені було ніколи на тім тижні – я закінчував одну роботу; тепер знову вивітрився. Як у вас тепер, нічого нема?

– Тепер? – патрон мляво думає…

Це дає мені можливість дивитись на нього, я занотовую: застиглість підборіддя, що робить новий малюнок на обличчі – з молодого перероблює його на мужнє; проділ – теж ховає в собі незримі риски солідності; затвердлі, врівноважені очи. "Що його старить? – думаю. – Комфорт? Чи свідомість своєї солідності?"

Тиша, тільки розбіжний вуличний гомін. На N м’який костюм, але комірець зношений.

– Тепер… немає, – повертається до мене і жмуриться N, – щось проектується там… але нічого певного – може, потім.

– Ну, нічого… Десь найду, – удаю я безжурного… і вирівнююсь. – Ясно, – тема про мою роботу аж надто мало дає приємності патронові, і думав він тільки так… задля фасону. Він і радий би, може, підтримати мене, але стережеться моєї "установки" – було б необережно постачати таку абсолютно сторонню людину, як я, роботою з цілком громадської установи: вже був клопіт. Та й шукати. Я це знаю і хочу йти. Але патрон тепер, коли своїм тоном я сам зняв із нього неприємний обов’язок допомоги, щоб чимсь компенсувати мене, пробує розіграти люб’язного господаря… Він дістає газету.

– Ви читали? Як вам подобаються наші?

Наші, радянська делегація за кордоном, злободенна тема.

– Наші? – скептично говорю я і весело думаю: "постій же". – Бачите – брак стилю, відсутність оригінальності. На мій погляд, найколоритніша фігура політичного сьогодні – Чемберлен. Тут яскрава аристократично-розбійницька традиція, чути певність, силу…

І кажучи це, спостерігаю, як слова мої, видимо, не до душі патронові, цього й треба.

– Ви непоправний… тільки могила таких, як ви, виправляє, – бубонить патрон, самітно любуючись з газети.

– Можливо… А ви… вас справді захоплює нове будівництво, серйозно? Не бачу нічого інтересного…

– Як?

Патрон встає і не на жарт, бачу, хоче розмахувати руками; і потім триває п’ять хвилин підробленого патосу та шаблонового апломбу. Я чую: "Ленін… Ленін… Ленін… фашизм і комунізм – дві світові сили… всесвітня революція перемагає: Китай. А господарство? А культуризація села, масове піднесення свідомості? Це можливо тільки в наших умовах, і ми повинні пишатися за свою епоху, не то що вагатися взяти участь у цій роботі для майбутнього… як ви".

– Все таки, я думаю, – навмисне перебігаю я рівне шосе патронової мислі, – далеко інтересніш обстоювати було червоне держално з гвинтівкою в руках. Колоритніше і, знаєте, безпосередніш. Праця на платформі – річ розпливчаста, многозначна.

– Це ви так думаєте, – обриває мене N. – Бо у вас немає ні досвіду, ні бажання.

Моя репліка, бачу, досягла свого: патрон надимається, в нього гасне охота говорити. От.

Мені добре відомо, що цяця, яка стоїть перед мене – один з тих, що враз прозріли на жовтень і революцію, скоро видано було останній пайок з пшона і явилась можливість стабілізованого утримання; і, ставши на платформу, подались до центрів та позаймали відповідальні паркетні помешкання.

В громадянську ж війну патрон, як і я, сидів собі на провінції та їв дядьківські паляниці з салом; події могли якими хоч смерчами проходити, в нього була стріха. Але я, вчителюючи тоді, свідомо держав себе на прив’язі перед лицем подій – мій час не прийшов. А патрон хвалився своїм умінням влаштуватись. А тепер – о, тепер навіть в зносинах з дружиною він уживає діалектики… і робить, тільки жаліючи, поблажливий вигляд до моїх заяв, що жовтень – що ж? – звичайне, в історичних аналах нормальне явище, задля якого, може, й не варто ламати всіх стільців… і думає, що я – контрреволюціонер, вихований на інтелігентстві та ідеалізмі.

Все сміється в мені, ввічливо-обережно я дивлюсь на патрона, ввесь час стримуючи своїх іронічні вогники. Патрон не хоче говорити. Поглядає збоку на годинника.

Але мені хочеться дати ще кінцівку. Тримаючи в руці картуза, скромно зазначаю:

– Бачте, я не боюсь щось проґавити. На мій погляд, кожен день виглядає свого героя; зробити щось гідне – не пізно ніколи. Звичайно, це я не про себе, але це почасти виправдує мою, як ви кажете, одірваність від сучасності, моє "laisser passer" (принцип невтручання. – Ред.) щодо відбудування 100 %; потім у мене, пробачте, хвороба: mania oryginalis.

Сонце так і пустує в кімнаті. Примруживши, у сліпучім трюмо бачу на мить себе: трохи розкуйовджений, злегка почервонілий; від того, що неголений, обличчя наче світиться.

Виходжу…

"Ах ти ж, бурбон… пиховита з сережками папуга, – енергійно думаю про патрона, спускаючись східцями, – і та тільки виймає "щастя"… а ти пропонуєш мені цитати з газет. Лекції читати смієш. Мавпу б тобі… до кота".

Я на виході, свідомість того, що "порожнеча" так і лишилась незасипана, і мені треба якось рятуватися, раптом збурює в мені одчайну злість – проти всіх і вся, і я примушений стримувати в собі порив, щоб не зосереджувати всієї злости на N. "Бурбон" не винен; не підрядився ж справді він визволяти мене – з якої речи? Піду ще до K, думаю бігом, і мчу, при чім жене мене не гадка про непорозуміння з дружиною; ні – якась сліпа, збурена упертість – на зло комусь – дійти свого: дістати роботи.

Мабуть, четверта чи п’ята година. Я повільно йду по бульварові.

Після патрона був у двох подібних, але один почав розпитувати мене, що нового.

– Получена свєжая хна, – одповів я на це, і скоро він розпрощався, поспішивши когось зустрічати.

Другому ж моя справа здалася легша за легшу; і він такого намолов, що, мовляв, зачекай я ще місяць мінімум, то зароблятиму – він так оберне – приблизно, як Мері Пікфорд… "Буде, буде", – з безсумнівною певністю повторив він про роботу і, обійнявши мене, повів показувати склади…

Але зараз в мені ясність хороша, навіть трохи пустотлива. Хочеться легенько побешкетувати; поборотися з ким чи що. Може, розвіяв я весняними вулицями свою тугу й невдачі, і це стало за причину бадьорості.

Чи заспокоїла й піднесла мене та неясна постанова про посаду, на яку після довгих міркувань довелось пристати; "оповіщу вдома, – рішив я, – про згоду шукати посаду". Я знав – це повинно зробити ефект, дружина враз защебече.

Так, я пристав на це. Дипломатично ухиляючись конкретно думати, я задовольнявся загальником, що зрештою, можна, якось погодити бога і мамону.

"Компроміс не є поразка", – говорив я. І не запитуючи "з приводу" глибин душі, щиро пив з насолоди свого втихомирення.

"Ех ти ж", – граючись, докоряв собі за ранок "паяц слабкодухий. Терсіт в образі Цезаря". І, свіжий, брав безжурно-повними очима – все, що йшло назустріч. На бульварі дивно порожньо. Знизу – по центральній вулиці повний рух, згори – теж саме; тут майже я один іду, і розташовується між величезними будинками надвечірня тиша.

Надходить вечір. Притомлений галас мусить втихомиритись, думаю, скрізь ляже спокій. Тоді просторіше літати фантазіям, день деренчить і заважає.

"І де ти є, – зривається піднесена мисль, – благословенне джерело сили, що поїть мене день у день, день у день?"

…Іду, сміюсь очима і мну свого злота, що непорушний лежить у кишені мого пальта…

В моїм становищі злот – сума, для якої важко знайти надто дорогий товар. Мій план, почитавши в бібліотеці, витратити п’ятнадцять копійок мудріше, ніж це б зробив сам – даруй мені, Велика Революціє – сам Держплан. Обід, вечеря і ще обід… etc… – обраховую.

Проміння од вечірнього сонця красить в червоне верхню половину залізного парканчика коло парку. Там товсто вдягнена тьотя, біля неї корзинка з чимсь.

Дама в блакитнім капелюсі з вуалеткою нахилилась і перебирає в корзині.

Група мене інтригує, переходжу вулицю. Власне, мене зацікавила дама, в якої капелюх, як і в моєї дружини, і яка, я помітив, теж блондинка; з якихсь невідомих мені ознак я вгадую хороші сині очи і той втомно-ніжний жіночий тип, що красиво хвилює мене, хочеться подивитись.

Дама перебирає в корзині букетики пролісків, тьотя, дивлячись згори, мовчки стоїть, і тонюсінька насмішечка вібрує на верхній губі – певно на адресу "моєї" дами.

Я помилився. Бо коли проходжу поуз, і дама, розчервоніла й ніби злякана, оглядається, бачу – великі, сірі, блискучі з поверхні очи, і ця сірість, мов ширма, застує далину. Але мило зворушлива ця дитяча розгубленість.

– Чому так дорого в вас? – чую за собою вібруючу незадоволеність. – Такі букетики я бачила на базарі по десять.

"Ф’ю", – щось бистро приходить у голову мені, я повертаю до групи.

В корзинці – десяток менших букетиків, одного ж, більшого, дійсно привабливого, одкладено. Але дама вагається, очевидно щодо ціни.

– Прошу, скільки за цей? – показую я на відкладений букет.

– Дасте злота, то й забирайте, – готовно відповідає тьотя. – Гарний букет, паничу, не сором і баришні понести…

Мить – і я вагаюсь; але потім звитяжний приступ безумства хоробрих покликає на сміхотворний учинок. Виймаю злота й беру букет. Спершу думка – подарувати його дамі, але вона не дивиться в мій бік, втративши момент, одходжу з букетом.

"Ха-ха-ха! – весело сміюсь із себе. – Радянський безробітний в ролі благородного гідальго: на останнє купує квітки!"

Та поза всім – історія з букетиком безумовно задовольняє мене.

"Кай Юлій, – тішусь я, – вміє витрачати гроші. Це не дешевше viveur-ство (жити в своє задоволення. – Ред.) тих, що обідаючи в ТПОЮЗі (театр юного глядача. – Ред.) за 40 копійок і обважнівши від шклянки пива, покурюють з виразом задоволеного епікурейства "Комінтерн", при чім солодко позирають в бік якоїсь чепурної службовки, що десь у куточку скромно ламає хліб манікюрними пальчиками. Тут, принаймні, стиль. Тисну руку," – звертаюсь сам до себе і, перейшовши вулицю, життєрадісним кроком прямую до бібліотеки.

Бібліотеці: "О жовтостінна, в казарменнім, грубої монархії, стилі, моя "Франконія", на якій Ібаньєс об’їхав навколо світу. Але ні… Що об’їхати навколо світу? Можна об’їхати і розчаруватись, що світ такий маленький: ось уже й приїхав!..

Я люблю тебе глибше, аніж Гарун-аль-Рашід любив нічні квартали свого великого Багдаду, таємніше, ніж Сакія-Муні загадкову глибінь блискучої порожнечі тропічних небес, в яку вдивлявся він делікатно-замисленими очима… І загадкова величність Notre Dame de Paris не остільки дивна, як твоя побудова, що її складено з тендітних цеглинок – клітинок мозку народів. Щодня, як Колумб до галеонів, приходжу я до столика й стільця в тобі; і шумить вітер, і в мені, як парус, починається одважна мужність сміливого мореплавця. Привіт тобі!"

На колінах у мене томик новелок.

Бібліотечна заля переживає той саме час, коли в надвечірнім присмеркові читається найпильніше; повно, панує абсолютна тиша; здається, вся заля, що до самозабуття вп’ялася в книжку, тихо одходить кудись, односиться нечутними струмками під рівномірне гудіння вентилятора.

І я теж, озирнувши побіжно оком столики, розчиняю свій томик, і потроху загальна інерція течії затягає й мене.

Читання – я читаю… Читаю… і мені стає вже душно, і кров починає глухо нагріватися й бунтувати.

Але запойно я п’ю з нечутного джерела, і, здається, можна бачити, як жива сила сходить з мене. Нечутно розсуваючись, переміщаються якісь площі і от – спершу невиразно, потім ясніше – вогненно вже переливаються якісь невідомі кольори, і в далекій перспективі враз народжується чудесне, барвисте життя. Йдучи одна за однією, картини розвиваються в дивній послідовності. Але чомусь обрій затуманюється синім; в моїх очах губляться, розпливаючись, рядки, і – чую – глухий неспокій в мені насторожується. Що це?

Невиразні, примарні потоки линуть один за одним… Вони поспішають, вони товпляться, вони налазять один на один, і йдуть, і йдуть, і йдуть… Скільки їх? Куди вони, такі безжурні переді мною, так захоплені своїм, такі рішучі? От і я: в чорнім з пером капелюсі і в плащі. Я – збоку, дивлюся на похід веселих та похмурих примар… без краю… і невимовний сум безнадійним запитанням тремтить у моїх очах… Я Фауст. Перед мене проходить життя. Туга нерозуміння мене давить, кривить безконечна мука страждання. Я знаю: це мука маленького бога, що хотів би бути богом великим, щоб, розлившись безмежним всесвітом, виповнити собою верх і низ, в кожну форму увійти і у всемірній напрузі вияву знищити початок і кінець… Що з собою несуть і понесли вони, оті безконечні юрби минулого, сучасного, прийдешнього… кожен з них?.. Ах, я – тільки я, обмежена нерозривною оболонкою самітності людина, для якої вічною тайною будуть інші. Я, яка ніколи й нікому не зможе

передати саму себе, до краю… до дна… Я маленький бог, не можу стати великим всесвітом, того й болію.

Але сухо ляскають штепселі, і струнка електрика заливає залю. Очи у всіх жмуряться, і всі – ніби прокидаються…

"Вернулися…" Фу. Та це ж просто; ось заля з колонами і столиками, за якими звичайні собі щоденні читачі, з залі можна вийти в коридор і зійти вниз по сходах. Там – звичайна вечірня вулиця, рух і вітрини… публіка, а вгорі, може, зорі чи місяць, і все.

Чари спали… Заля потягається, усміхається, розглядає саму себе. Зсовуються столики, встають, виходять, входять: світло й оживлено.

Зі мною теж метаморфоза відбувається враз і несвідомо: враз, наче й не було нічого; і стомлений читанням, я, щоб одпочити, починаю розглядати столики.

"Того" ще немає. "Той" – це один у ленінці й піджакові. Коли входить до залі, завжди прищурливо зводить брови і жмурить очи: ніби не добачає. Мені хочеться порадити йому справити пенсне. За одним столиком помічаю "справжнього мужа", сидить, закинувши на потилицю руки, білявий профіль показує самовпевненість і гордовитість.

"Цікаво б з цим помірятись поглядами", – думаю і бачу кострубату постать незмінного читача.

"А-а… безмежна доброта, мій милий прототип – він уже тут".

Мій прототип сидить нерухомо в стільці і мовчки переживає муку Христа, якому не призначена Голгота. На нім пом’ята "шинелішка" салдатська, виглядають онучі з ботинок, незагребена копиця переплутаного волосся. Але скільки доброти в зів’ялих очах світиться?! Вона затоплює йому все сіре, порізане борознами обличчя; вона болить

йому, ніде діти, ні на кого вилити – тому й вираз очей – безконечна печаль… і мріє вона про маленьку пляшечку спирту…

За вікном – у голубій темені почепились дві зірки. Не хочеться читати. "В повноті акції більш чудес, ніж у болісних мріях Фауста, – коротко зауважую собі, пригадавши недавні переживання… – Мефістофель зник – досягай сам…"

Треба йти, народжується свіжий апетит: я ж не обідав… Але що робити з букетиком, що лежить ось поруч на столі – не принесу ж його додому? Оглядаю сусідніх панночок, і в голові блиснула раптова ідея – еврика!..

Поспішно одриваю клаптик паперу з блокнота і, схвильований образами, що налинули, мерщій, похапцем пишу:

"Тобі, невідомій, з голубими (я вгадую!) очима, незнайомці, що прийдеш сюди – цей букетик синіх камертонів. Перші ніжно прозвучали вони серед дзвінкої переливності ранньовесняної, порожньої ще ночі, пробившись крізь крижану плівку назустріч сріблистим струменям небес…

…І коли нагадують вони тобі про щось безповоротно загублене – співчуваю: я теж багато днів назавжди загубив… Або як радісна наївність твоєї молодості, ще тільки готуючись сприйняти меси життя, таємно хвилюється – теж і я маю на нього, на життя, неоплатні векселі… Хай продзвенить душа твоя тугою радости, відчувши неповторність моменту. І зрозумій прекрасну трагікомедію того, хто, не зробивши до 26 років нічого, задивляється ще на свою зорю, при чім – в екстазі сумнівної віри – болісно хоче забути, що він сьогодні ж не… обідав.

К. Ю. Ц.".

Скінчивши, бгаю папірець і вкладаю в щілинку, збоку столу. Букет кладу на стільці, підсовую під стіл і, взявши книжку, виходжу.

…Наближаючись додому, я сходжу вниз по вулиці.

Вже пізно, десь біля години, і на вулиці можна гратись: я один, тільки з інших кварталів міста доходять порожні дзвінки трамваїв.

Невидимий місяць виповнює повітря й передміську далину тихострумчастою прозір’ю, що ніжно мерехтить і переливає, як луска. І пахне молодим. Угорі веде тремтячий танок малюсінька, хистка весняна зоря.

І коли я задивляюсь на неї, згадую мої давні, провінціяльні фантазії – як колись я уявляв весну в образі молодої дівчини з грудним і переливним голосом, і що вії в неї, вщерть напоєні тривожною втомою, спущені. І зразу це хвилює мене, викликає в пам’яті неможливе: мою загублену велику любов.

Взагалі ж, мені більш ніж чудесно. Здається, я б літав. Багато передумано, і все ясно, все вкладається в могутню закономірність вищої математики фактів; а одгуки згадки про записку до синього букета – переплітають фантазії хвилюванням хорошого, молодого авантуризму…

Ось і дім. Бачу: № 85 світиться тихо, скромно серед ночі.

Мої кроки притишуються… і – о, немічність людини!.. – "Все таки, – вертається думка до конкретного, – неприємна ця історія з посадою. Це ж… я втрачу, – з тихим сумом думаю, – свою свободу, свободу вільних мандрівок безпорочної своєї мисли… І по чім знать? – думаю далі. – Може, атмосфера службового кар’єризму викличе до життя в мені "розумні", "здорові" здібності і мене захопить скепсис ділової людини, і я охолону, і все забуду, і – заквітчаний всіма чеснотами цехової пристойності – переведусь на статистичний тип…"

Рішучість щодо посади надломлюється, зростає впертість проти неї, якось не хочеться й додому заходити. А моя робота, і весь звичний розпорядок дня?

Увійшовши в двір, бачу в вікнах нашої кімнати тихе світло: дружина дома, але, певно, спить, прикрутивши лямпу.

І уявляючи до найдрібніших деталів усю нашу кімнату з її сірими пошарпаними шпалерами, з грубим "антуражем", з вірьовками, де висить білизна, холодну, ще непривітнішу через суперечки та ворожнечу з дружиною за мої невдачі, жаль до себе і слабкодуха розпука враз стискають мені серце. Досадно і огидно. Я терплю тепер за свою несміливість розв’язати якось цей заплутаний клубок відносин.

"А ти, дурню, ще в букетики бавишся", – похмуро говорю до себе, обережно одмикаючи двері; перед перспективою голодного сну гра в проліски видається нерозважним дитинством.

Дійсно, моя дружина спить, укрившись шубою, нероздягнена і в непосланім ліжкові. Як і вчора, в головах стиха жмуриться прикручена лямпа.

Я повертаюсь навшпиньках. Але в кімнаті – чую витоплено, і груба ще не прохолола. Пахне чимсь приємним. Не розуміючи, дивлюсь на стіл, де навалено ріжних закупок, і широкі листи рудого паперу недбало вкривають їх. – ?… Підходжу, і…

Уявіть голодного, і тому – песимістично злого – вовка, що десь серед мовчазності арктичної ночі натрапив ураз на табор подорожніх. Все спить; лише стиха дотліває вугілля ватри. Всередині бачить вовк недбало кинено щось поживне, розкішне, прекрасне поживне.

І от, як вовк, пильнуючи найсвятішої обережності, починає сторожко підлазити, а потім підійшовши й озирнувшись, нечутно припадає і

завмирає в найвищім блаженстві злиття з життєдайними шматками знахідки, так і я…

Так і я…

Забувши, що є гонор, що є честь, витриманість, твердість, etc, я поспішаю ламати білий хліб, масло, і хапаючи тонкі шматки шинки, похапцем пхаю все в рот. І картуза не скинув, і пальта не роздяг.

"Apres nous le deluge (після нас хоч потоп. – Ред.), – цинічно сміється звіряча думка, – завтра будемо відчитуватись".

Тільки обережність, щоб не збудити дружини, примушує мене до тиші.

В пакунках, що лежать зав’язані, щось дороге й делікатне, але голубі шворки не спинять мене. Ні… навпаки, свідомість, що я роблю гріх, що це ж – падіння, і я замазуюсь – кличе зухвальство і грубе насильство. "Доберусь і до пакунків", – тріюмфує в мені варвар.

Враз, чую, дружина ворушиться, і мимоволі завмираю. "М-м-м… – мрійно-сонно воркоче дружина, не розплющуючи очей. – Це ти, Юро? Там на столі… бери… я купила… Нам утримання… заплатили… І табак там… "Piccolo", що ти казав…" – І проворкотавши знову "м-м-м…", повертається – і бачу – засинає з мрійно-щасливою усмішкою на затінених губах.

?

Я перестаю їсти, очи мені поширюються, здіймаються брови. Апетит десь зникає.

"Але в чім річ? Що сталось? Я нічого не розумію"… Перед мене виникає мій двійник. "Te Deum laudamus" – готові прозвучати хвилею до

невідомого бога його губи, на яких пробігають вже перші рефлекси веселого сміху.

Знаходжу "Piccolo", кручу цигарку й підходжу до лямпи припалити. Мимоволі очи шукають навколо розгадки.

На столикові шкаралупки з мандаринів, букетик пролісків, шухлядка і…

"…О, маца преподобна! Позолочений ріг освяченого бика!.. О, прекрасні боги чорної Полінезії!.. О, мій ангел безкрилий!" – летять мислі до дружини… З-під шухлядки визирає краєчок папірця, на нім хемічним олівцем слова – я читаю:

"…І зрозумій прекрасну трагікомедію то… задивляється ще на свою зорю… він сьогодні ж не… обідав…"

К. Ю. Ц.

Море, цілий океан сміху заливає мене; інстинктовно беру лямпу, вертаюсь до столу… і коли через чверть години стою надворі, а на дні небесного колодязя між високих будинків трембітно сяє моя зірка, що вона щоночі в цей час соромливо усміхається до мене, як сестра, з недосяжної далини, і місто, мов, видресоване, покірно й запобігливо мовчить, переливним радіо-хвилюванням тремтить моя душа, і я, екстазний, сигналізую зорі – "Привіт з землі… Ти ведеш Юрія і його щастя!"

Над моєю посадою – чорний хрест…

P. S. Тепер, читачу, декілька слів про те, що спричинилось до появи цих нотаток – ви ж помітили, що це – "нотатки минулого"? Дві слові.

В день Паризької Комуни цього року я й моя дружина пішли на вечірку, що її ad hoc влаштував Комунгосп, і вертались додому пізно.

На мою милу дружину вечірка вплинула безподібно; радісно схвильована, вона ввесь час сипала бісери смішку, мило базікала і, пустуючи, будувала ріжні фантазійки. Я назвав її: "Ти – моя хорошая Паризька Комуна" – і щоб одзначити цей вечір якимсь сувеніром, купив по дорозі букет пролісків… Надходила ж весна, і нічне небо голубіло!

І от дома вже, ніжно щебечучи се-те, дружина раптом заокруглила очи на букет, зняла догори брови і, випнувши губки, таємничо сказала:

– А знаєш?! – і – Ха-ха-ха! – розлилась вона сміхом, – це ж майже рік тій історії з букетом… знаєш з букетом Кая Юлія Цезаря. Ха-ха-ха…

Я теж засміявся, і ми почали згадувати.

Дійсно, майже рік минув з того вечора, коли дружина, мимохідь забігши в бібліотеку, натрапила на мій "подарунок".

– А ти тоді… був інтересний, – з граціозною мрійністю проговорила дружина, – знаєш такий суворий, оригінальний… Мабуть, жінки задивлялись тоді на тебе, було?

Я осміхнувся…

– Було задивлялись, крім тебе… Може, повторити ролю? Pour vous (Для вас. – Ред.).

– Ха-ха-ха…

Дружина послалась і лягла, мені ж треба було підготувати дещо з паперів на завтрішнє урядування. Я заслонив електричну лямпочку і сів біля столу.

Лямпочка горіла, дружина вже, певно, спала, я думав. А як стала надійна тиша, я, висунувши з-під ліжка саквояж, дістав свої торішні папери.

Розіклав перед себе і знов думав.

"Як все змінилось, – дивувались серед тиші мої мислі, – як закон, що його призначено нам, рано, пізно, а настигає нас з залізною конечністю… Настиг і мене". І це мене дивувало. Трудно якось було згодитись, що тут не моя свобідна воля значила, а закон.

"Тепер, – думалось далі, – я службовець у Комунгоспі. Моя репутація найкраща. Дружина, яку я забезпечую над її сподівання, вселила любов до мене; цими днями вона кидає служити. В нашій кімнаті – комфорт і блиск нових речей. Але… але я піддався… От. Надійшов гострокритичний момент, і я не витримав".

Тоді я спробував відновити пам’ять про мене минулого. Але це трудно було. Я не знав тепер, чого, власне, хотілось тоді мені.

"Справді, чого я хотів? Грошей, слави, могутності? Над чим мусіла бути моя перемога? Не ясно. Певне, – одповів я собі, – в мені буяли молоді апетити, але, не пробуючи задовольняти їх, я перебільшував їх силу. Так, як з любов’ю було; колись здавалось – у мене невичерпане й бурхливе джерело почуття, а прийшов час, я цілком заспокоївся одруженням. Після нього жінки не цікавлять мене. Так і тут: я не знав, що посада в Комунгоспі може щасливо розв’язати проблеми і честолюбства і, взагалі, цілу проблему повноти життя".

Перегорнув і перечитав деякі листочки з торік написаного. Їхня сила вразила мене.

"Невже це писав я? – дивувавсь незрозуміло. – Тепер щось подібне неможливе для мене".

Брови суворо зійшлися, я читав далі й далі. І тоді прийшла думка зафіксувати щось з минулого: все-таки цікаво; і я спинився на пригоді з букетиком.

Мушу признатися – в задумі, що найшла на мене, був невиразний якийсь жаль, мовляв, потримайся я ще тоді небагато, я блиснув би чимсь незвичайним. Я б міг…

"Е, друже, – забрала раптом слово скептична думка, – кинь дурниці. Коли б щось могло бути, будь певен – було б… Заспокойся".

"Може, й так", – згодився я; і мені пригадались слова суворого мужа: "Він показувався вищим у становищі приватної людини – поки був нею; і за спільною думкою – був здатний панувати, коли б не діставав влади".

Все.